

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 2017 РОКУ

Анотація

Проаналізовано соціально-економічне становище регіонів України у першій половині 2017 року. Досліджено вплив припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей на розвиток регіонів України. Подано рекомендації щодо розробки заходів із відновлення господарства зруйнованих територій.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 2017 РОКУ

Соціально-економічне становище регіонів у першій половині 2017 року

Соціально-економічний розвиток регіонів у першій половині 2017 року порівняно із першою половиною 2016 року характеризується покращенням окремих показників, навіть таких традиційно вразливих до кризових явищ сфер, як пряме іноземне інвестування та зовнішня торгівля товарами. Причинами цього становища є паростки макроекономічної стабілізації і той чинник, що кожен регіон починає вирішувати питання власного економічного розвитку не в останню чергу внаслідок фінансового зміцнення територіальних громад та формування об'єднаних територіальних громад. У 2016 році в результаті реформи децентралізації влади було змінено систему фінансування та знайдено інструменти фінансування регіонального і місцевого розвитку, які дозволяють місцевій владі ефективно вирішувати проблеми на місцях і не допускати їх виникнення. У результаті цього кількість дотаційних місцевих бюджетів знизилась на 25 %¹. Значно зросли обсяги доходів місцевих бюджетів. Так, за перше півріччя 2017 року

¹ Гройсман В. Кількість дотаційних бюджетів знизилась на 25 %. ТVі, 24 лютого 2017 року [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://tvi.ua/novini/kilkist-dotacijnih-byudzhativ-znizilas-na-25-grojsman.html>

надходження власних доходів загального фонду місцевих бюджетів України зросли на 34 % порівняно з аналогічним періодом минулого року і склали 87 млрд грн, що на 22 млрд більше, ніж торік. У першому півріччі 2017 року доходи місцевих бюджетів 366 об'єднаних територіальних громад збільшилися майже удвічі, склавши 3,9 млрд грн (+1,9 млрд). Із розрахунку на одного мешканця громади середній показник надходжень також зріс практично удвічі з 640 до 1256 грн (темп зростання – 196,2 %)².

Звісно, фінансове зміцнення громад впливає і на розвиток регіонів у цілому.

До такого позитивного чинника додалася сприятлива кон'юнктура на зовнішніх ринках на сировину для промисловості та на сільськогосподарську продукцію, що вплинуло на зростання обсягу експорту в регіонах, де виробництво такої продукції належить до провідних сфер діяльності. Причому в окремих регіонах таке зростання відбулося більш, ніж вдвічі. Варто відмітити нарощення експорту мінеральних продуктів в окремих областях у січні-червні 2017 року порівняно із січнем-червнем 2016 року. Зокрема (за даними відповідних територіальних органів Держстату України), Дніпропетровська область збільшила експорт мінеральних продуктів на 74,6 % (з них руди, шлаку і золи – на 87,2 %, палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки – на 18,6 %). Донецька область – на 66,4 % (з них руди, шлаку і золи – на 177,3 %, а палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки – на 94,2 %). Запорізька область – на 78,6 % (з них руди, шлаку і золи – на 71,1 %, а палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки – на 121,5 %). Луганська область – на 31,6 % (з них палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки – на 31,2 %). Харківська область – на 53,4 % (з них солі, сірки, землі та каміння – 55,5 %).

Окремі області також збільшили експорт деяких товарів сільськогосподарського виробництва – зокрема, живих тварин та продуктів тваринного походження, а також продуктів рослинного походження. Так,

² Зубко Г. Місцеві бюджети за півроку збільшились... [Електронний ресурс].-Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250115079&cat_id=244276429

Вінницька область збільшила експорт живих тварин та продуктів тваринного походження на 83,3 %, а продуктів рослинного походження – на 94,9 %. Житомирська область – відповідно на 56,1 % та 115,7 %. Кіровоградська область – відповідно на 194,0 % та 64,0 %. Сумська область – відповідно на 271,3 % та 88,4 %. Тернопільська область – відповідно на 62,6 % та 76,5 %. Херсонська область – відповідно на 61,5 % та 0,5 %.

Соціально-економічний розвиток регіонів України (без АР Крим, міста Севастополя, тимчасово непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей) у січні-червні 2017 року порівняно із січнем-червнем 2016 року характеризується покращенням показників у сферах капітального інвестування, прямого іноземного інвестування, експорту товарів, оплати праці та ситуації з безробіттям. Складною залишається ситуація у сферах сільськогосподарського виробництва, промислового виробництва, будівельних робіт. Детальний опис соціально-економічного становища регіонів України за даними Державної служби статистики України (без АР Крим, міста Севастополя, тимчасово непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей) подано у Додатку 1.

Нестабільність соціально-економічного розвитку призвела до необхідності пошуку нових ринків збуту товарів на зовнішніх ринках, освоєння нових видів продукції та перепрофілювання виробництв. Відбувається зміна галузевої спеціалізації регіональної економіки, зокрема напрямів експортоорієнтованого виробництва. Це є необхідним чинником задля зміцнення регіональних господарських комплексів та надання їм нових стимулів до розвитку.

Формування нових зовнішніх зв'язків, у першу чергу, у сфері торгівлі спричинено взаємними санкціями України та Російської Федерації і започаткуванням дії Зони вільної торгівлі з країнами ЄС. У 2017 році відбулося посилення санкції до компаній з РФ, прогнозованим

розширенням квот на одні види сільськогосподарської продукції з боку ЄС поряд із швидким вичерпанням квот на інші види продукції³.

***Довідково:** Зокрема, ще у I кварталі 2017 року було вибрано річну квоту на безмитний експорт до ЄС за 6 категоріями товарів: мед, цукор, крупи та борошно, оброблені томати, виноградний і яблучний сік та кукурудза, повністю використано піврічну квоту на безмитний експорт вершкового масла і квоту на II квартал по м'ясу птиці, і вже на 86 % використана квота по експорту пшениці і 74 % на солод і пшеничну клейковину⁴. Європейський парламент підтримав пропозицію Єврокомісії щодо розширення експортних квот для України за такими видами сільськогосподарської продукції: кукурудза, пшениця, ячмінь, крупа і оброблене зерно, овес, мед, виноградний сік, перероблені томати⁵.*

Такі дані свідчать про зростання можливостей для аграрних виробників у регіонах України. А загалом цей процес можна охарактеризувати як поступове пристосування до ринку ЄС.

Всередині країни також формуються нові виробничо-маркетингові зв'язки між регіонами, хоча в загальному підсумку поки що важко сказати, виграли регіони чи програли від нових господарських зв'язків – вочевидь, все залежить від окремих галузей. Наприклад, втрати спостерігаються в галузі енергозабезпечення. В Україні сім ТЕЦ, які працюють тільки на антрацитному вугіллі. Нині Україна споживає близько 9 млн тонн антрацитного вугілля (із 24,5 млн тон вугілля, яке споживають ТЕС України), який видобувають лише на непідконтрольній території⁶ – коксівне вугілля добувається у Донецькій області, енергетичне – у Луганській. Заміна постачальника (джерела постачання антрацитного вугілля знайдені на ринках інших країн, однак за вищою ціною) призведе до значного подорожчання ціни на продукцію супутніх виробництв. Нестача вугілля вже відчувається в Донецькій та Луганській областях, а також в інших регіонах –

³ Право експорту до ЄС вже мають 280 підприємств / Європейська правда, 17 травня 2017 року [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/05/17/7065820/>

⁴ За I квартал вибрано квоти за 6 групами товарів /Український клуб аграрного бізнесу, 18 квітня 2017 року [Електронний ресурс].-Режим доступу: http://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/za_pershii_kvartal_vibrano_kvot_po_shesti_grupakh_tovariv

⁵ MEPs back further trade concessions to Ukraine, with exceptions. Press Releases. European Parliament, 01 June 2017 [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20170529IPR76233/meps-back-further-trade-concessions-to-ukraine-with-exceptions>

⁶ Зануда А. Можно ли не покупать уголь из ДНР-ЛНР? // ВВС Украина.-07.02.2017 [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.bbc.com/ukrainian/features-russian-38894906>; Тука Г.: Как таковой торговли углем с "Л/ДНР" не существует // Сегодня.ua.-07.02.2017 [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/economics/enews/tuka-kak-takovoy-torgovli-uglem-s-ldnr-ne-sushchestvuet-795463.html>

у Дніпропетровській, Харківській, Полтавській областях. Зміна джерел постачання енергоресурсів та простої у металургійному виробництві спричинюють простої на підприємствах машинобудування, транспортній, логістичній, торгівельній сферах, та змушують підприємства шукати нових торгівельних партнерів, змінювати ринки та профілі виробництва.

Варто сказати, що докризового рівня розвитку досягти поки що не вдалося в жодній зі сфер господарської діяльності. Соціально-економічний розвиток регіонів можна охарактеризувати як стан, з одного боку, пристосування, а з іншого – пошуку нових можливостей. Цей стан і складає основу поточних тенденцій регіонального розвитку. *А головними негативними чинниками для соціально-економічного розвитку регіонів на сучасному етапі є припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення та дезінтеграція непідконтрольних територій Донбасу.*

Нормативно-правове та організаційне забезпечення регіонального розвитку

У 2016-2017 роках спостерігається незначне оновлення та розширення нормативно-правової бази регулювання розвитку регіонів. Так, у 2016 р. було ухвалено зміни до Бюджетного кодексу України стосовно формування бюджетів об'єднаних територіальних громад. Слід відмітити і ухвалення 8 лютого 2017 р. Кабінетом Міністрів України Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2021 рр.⁷ та 24 травня 2017 р. – Плану заходів з реалізації цієї стратегії⁸, які мають непересічне значення для розвитку регіонів. Зокрема, стратегією визначено нову чітку систему документів розвитку країни та регіонів. У цій системі встановлено необхідність взаємного узгодження стратегій розвитку регіонів та середньострокових бюджетних декларацій. У такий спосіб має

⁷ Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами України 2017-2021 рр. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 року № 142-р [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://minfin.gov.ua/news/view/kabmin-ukhvalyv-stratehiiu-upravlinnia-derzhavnyumu-finansamy-na-roky?category=bjudzhet>

⁸ Уряд затвердив план заходів з реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами України на 2017-2020 рр./ Кабінет Міністрів України. 24 травня 2017 року [Електронний ресурс].-Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250011105&cat_id=244276429

забезпечуватися наявністю достатньої кількості коштів для фінансування розвитку регіонів та громад, їх ефективне витрачання. Цей документ є прогресивним кроком на шляху до забезпечення фінансової стабільності, а головне – прогнозованості розвитку територіальних громад.

Тим не менш слід зазначити, що схвалені законодавчі акти у сфері регулювання регіонального розвитку можуть лише опосередковано впливати на розвиток регіонів. Це зумовлено тим, що на даному етапі не можна однозначно відстежити зв'язок між об'єднанням громад і зміцненням їх фінансової спроможності, з одного боку, та покращенням соціально-економічного становища регіону – з іншого, що було б видно, зокрема, з покращення показників валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу або у зміні місць регіонів у рейтингу рівнів розвитку регіонів⁹. Можливо, для виявлення зв'язку між цими чинниками необхідний більший час. Очікується, що кумулятивний позитивний вплив децентралізації (у першу чергу – фінансової) на розвиток не тільки громад, але й регіонів проявиться через два роки у збільшенні обсягів будівництва, збільшення рівня зайнятості, зростанні обсягу капітальних інвестицій.

Припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення: вплив на розвиток регіонів та шляхи зменшення втрат

Соціально-економічний розвиток Донецької та Луганської областей упродовж 2014-2017 рр. зазнає впливу воєнних дій на частині своєї території, які спричинили різке погіршення становища в соціально-економічній сфері. Ситуація була нестабільною від самого початку, коли почали з'являтися реальні загрози занепаду колишніх промислово розвинених територій. Й у 2017 р. до цих чинників додався чинник припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей, що стало ще одним каталізатором посилення тенденції до стагнації зазначених територій.

⁹ Юрченко К.Г. Вплив фінансової децентралізації на соціально-економічний розвиток регіонів. Аналітична записка [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2458/>

Припинення переміщення вантажів варто було офіційно започаткувати раніше, а перед цим слід було зменшити монозалежність України від енергоресурсів та джерел постачання іншої сировини¹⁰. Нині ж залишається сказати, що фактичне припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення на території Донецької та Луганської областей між підконтрольною територією і непідконтрольними районами у січні 2017 р. та нормативно-правове закріплення цього процесу у березні 2017 р. значно вплинуло на розвиток регіонів, змусивши суб'єкти господарювання кардинально змінювати специфікацію виробництва та шукати нових торговельних партнерів, іноді вдаючись навіть до закриття підприємств, а громадян – змінювати сфери працевлаштування.

Припинення переміщення вантажів лише підсилює ті тренди, які склалися для Донецької та Луганської областей – поступове послаблення зв'язків між підконтрольною і непідконтрольною територіями. За три роки (з 2014 р.) рівень інтеграції непідконтрольних територій з іншими регіонами України зменшився, а значною залишалась інтеграція лише у виробництві сталі, постачанні антрацитного та коксівного вугілля. Тому, у першу чергу, проблеми з непідконтрольними територіями мають значний вплив на енергетичну сферу.

Вказані наслідки є суттєвими для окремих галузей та економіки держави в цілому¹¹, однак так само вони є суттєвими і для регіональної економіки.

Дестимулююча роль припинення переміщення вантажів для соціально-економічного розвитку і відновлення регіонів проявляється у порушенні міцних коопераційних зв'язків з підприємствами на непідконтрольній території та у формуванні з цих територій ареалів замкненого розвитку. Такий режим спричинив ускладнення логістичних перевезень по територіях

¹⁰ Тимчасове припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення в межах Донецької та Луганської областей: оцінки, наслідки, рішення. Аналітичні оцінки НІСД – [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2527/>

¹¹ Тимчасове припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення в межах Донецької та Луганської областей: оцінки, наслідки, рішення. Аналітичні оцінки НІСД – [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2527/>

України, порушення усталених десятиліття тому виробничих ланцюгів, спустошення центрів економічного розвитку, подальшу міграцію населення та знелюднення територій, особливо прилеглих до лінії зіткнення. У соціальній сфері очікуються зміни на ринках праці – вивільнення працівників через зупинку виробництв.

Унаслідок припинення переміщення вантажів, зі слів Президента України, «через розрив ланцюгів постачання товарів відбувся спад у промисловості мінус 0,7 % за підсумками першого півріччя; загубився цілий відсоток у зростанні ВВП; втрачено контроль над активами українських компаній на окупованих територіях, і головне – зменшився вплив України на людей, які там проживають»¹².

Припинення переміщення вантажів з непідконтрольної території спричинює низку різних впливів на розвиток регіонів України.

По-перше, змінюються сфери виробничої діяльності у регіонах. Раніше йшлося про необхідність зміни зовнішньоторгівельних партнерів, що було зумовлено потребою у зменшенні домінування на ринку енергетичних ресурсів з РФ, політичною недоцільністю торгівлі з РФ, обмеженнями на ринку з боку РФ. Тепер, оскільки існує загроза скорочення обсягів виробництва, може виникнути питання про повну зупинку підприємств металургійної сфери внаслідок недовантаження їх виробничих потужностей, зростання ціни на їх продукцію та відсутність ринків збуту. Оскільки такі підприємства завжди були системоутворюючими для економіки регіонів, та навіть і районів Донецької, Луганської, Запорізької областей, це означатиме зменшення обсягів промислового виробництва, вантажообороту, обсягів валового регіонального продукту в країні. Це може вплинути на рівень безробіття, рівень доходів населення, додаткове навантаження на бюджети через необхідність збільшення обсягів соціальних виплат. Також це може ускладнити процеси наповнення місцевих бюджетів.

¹² Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році» / 7 вересня 2017 року [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/videos/poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-ukrayini-pr-430>

Такі зміни означають необхідність зміни структури виробництва в самому регіоні та впливають на економіку держави в цілому. З іншого боку, і раніше складені схеми виробництва можуть бути збережені, однак у такому випадку продукція виробництва стане набагато дорожчою.

По-друге, виключення окремих підприємств (за оцінками, більше 40 підприємств на непідконтрольній території) та активів з обороту всередині країни змінює внутрішню структуру виробництва в регіонах, перерозподіляє роль галузей у формуванні валового регіонального продукту. І навіть виникає потреба у нових підприємствах. Наприклад, виключення унікального для України Харцизького трубного заводу з економічного простору України робить необхідним конструювання такого ж підприємства на підконтрольній території для забезпечення внутрішнього ринку. Цей процес є тривалим.

По-третє, відбувається поступове пристосування регіональних виробників до діяльності без підприємств, розміщених на нині непідконтрольній території, виникають нові виробничо-збутові зв'язки, у тому числі й на зовнішніх ринках. У травні 2017 р. компанія «АкселорМіттал» (м. Кривий Ріг) була змушена закуповувати кокс у Колумбії та Китаї (хоча країною – основним постачальником залишається Польща)¹³, що дозволило відновити безперебійне функціонування виробництва. А Авдіївський коксохімічний завод (м. Авдіївка) вперше з серпня 2014 р. відновив повне завантаження виробничих потужностей завдяки будівництву двох нових ліній енергопостачання. Завдяки цьому і саме місто отримало безперебійне джерело енергопостачання¹⁴. Однак не всі підприємства можуть швидко змінити джерела сировини та енергоресурсів і не зможуть вижити в нових умовах.

По-четверте, відбуваються зміни у мережі транспортних сполучень між регіонами України, спричинені зміною розміщення джерел сировини, зміною

¹³ АкселорМіттал Кривой Рог закупил кокс в Колумбии и Китае / Лига.Бизнес, 25 травня 2017 року [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://biz.liga.net/ekonomika/industriya/novosti/3674010-arselormittal-krivoy-rog-zakupil-koks-v-kolumbii-i-kitae.htm>

¹⁴ Авдеевский коксохим заработал на полную мощность / Укррудпром, 25 травня 2017 року [Електронний ресурс].-Режим доступу: http://www.ukrrudprom.com/news/Avdeevskiy_koksohim_Rinata_Ahmetova_zarabotal_na_polnuyu_moshchn.html

виробничих ланцюгів, скороченням обсягів вантажоперевезень. Зменшення інтенсивності транспортних потоків через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей сукупно зі скороченням або закриттям виробництв спричинить у цих областях подальше скорочення виробництва, занепад дорожньої та супутньої інфраструктури, скорочення обсягів роботи банківського сектору, сфери послуг, сфери рекреації.

По-п'яте, на 2 млрд грн скоротяться надходження до бюджетів всіх рівнів внаслідок виключення підприємств на непідконтрольній території з фінансових відносин в Україні, зниження інтенсивності транспортних потоків, скорочення виробництва. Відбудеться зменшення обсягу надходжень від ПДВ і податку на прибуток підприємств до Державного бюджету, єдиного соціального внеску – до Пенсійного фонду України. Очікується, що бюджет Луганської області може не отримати 36,6 % запланованих надходжень внаслідок зменшення обсягів надходжень від податків, і це вплине на можливість виплати заробітної плати працівникам бюджетної сфери, особливо в кінці року, і можливість закінчити проекти, фінансування яких було заплановано на 2017 р.¹⁵ Скорочення обсягів надходжень від податку з доходів фізичних осіб, плати за землю, єдиного податку до місцевих бюджетів спричинить нестачу коштів для місцевого економічного розвитку, взагалі скорочення фінансових ресурсів для громад.

По-шосте, припинення переміщення вантажів спричинює появу ще більшої кількості внутрішньо переміщених осіб, які змушені шукати роботу, у першу чергу, в сусідніх із Донецькою та Луганською областями регіонах. Це створює необхідність додаткових фінансових витрат на виплату допомоги по безробіттю, іншої соціальної допомоги, соціальне та медичне забезпечення із бюджетів сусідніх регіонів, що лягає додатковим тягарем на їх ресурсну базу та створює додаткове навантаження на регіональні ринки праці.

¹⁵ Гарбуз Ю. Бюджет Луганщини скоротився втричі через блокаду залізниці / ЕспресоTV, 23 травня, 2017 [Електронний ресурс].-Режим доступу: http://espreso.tv/news/2017/05/23/byudzhet_luganshyny_skorotyvsya_vtrychi_cherez_blokadu_zaliznyci

По-сьоме, припинення переміщення вантажів знизило позиції Донецької та Луганської областей серед інших регіонів України за показниками обсягів реалізованої промислової продукції: якщо ще у 2016 р. Донецька область була на третьому місці, Луганська – на одинадцятому, то за результатами січня-червня 2017 року Донецька область перебуває на п'ятому місці, а Луганська – на дев'ятнадцятому.

Припинення переміщення вантажів може вплинути на формування й інших системних наслідків для регіонів. Серед них можна виділити такі, які при вмілому використанні та регулюванні здатні принести користь для розвитку регіональної економіки. Зокрема, новий режим здатен зменшити техногенне навантаження на довкілля та збільшення спроможності для природного відновлення і рекультивациі територій. Стає можливим перегляд існуючої системи міжрегіональних відносин всередині держави: на протигагу зовнішньоторгівельній орієнтації підприємств може відбутися інтенсифікації виробничих зв'язків усередині країни, сформуватися нові виробничо-збутові відносини в країні між виробниками на основі розкриття внутрішнього потенціалу регіонів, створення нових виробництв, розвитку місцевого ринку виробництва енергетичних ресурсів. Може відбутися і збільшення транспортної доступності окремих населених пунктів, які раніше не були включені у всеукраїнську мережу вантажних транспортних потоків, а віднині отримають таку можливість внаслідок розміщення у цих віддалених населених пунктах нових виробництв. Зміна територіального розміщення виробництва може привести до формування нових системоутворюючих підприємств у регіонах, що поступово ставатимуть центрами економічного зростання і сприятимуть територіальній організації виробництва на нових засадах. Звісно, для реалізації цих прогнозів необхідні чіткі розрахунки та прогнози органів влади щодо розкриття внутрішнього потенціалу регіонів, формування окремих нішевих виробництв і підприємств загальнодержавного значення, створення міцних коопераційних зв'язків між підприємствами.

Слід вказати, що негативні наслідки припинення переміщення вантажів поступово вдається подолати, і вже намічаються окремі позитивні тенденції розвитку країни. За словами Президента України, «економічний ефект (припинення переміщення вантажів)... виявився короткочасним. ВВП зростає вже шість кварталів поспіль після чотирнадцяти кварталів падіння. За підсумками поточного року зростання прогнозується на рівні 1,8 %. Ми вже майже подолали наслідки, і передбачення зростання економіки на найближчі роки – суто позитивні. Ми очікуємо прискорення зростання економіки від 3 % у 2018 році до 4 % у 2020-му»¹⁶.

Нинішня відсутність оцінки шкоди, якої завдало припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення конкретним регіонам, зумовлена важкістю проведення статистичних співставлень, закритістю окремої інформації. Тому судити про наслідки поки що можна на основі суб'єктивних оцінок експертів та підприємців. Однак вже зараз необхідно говорити про опрацювання заходів з боку державних та місцевих органів влади з недопущення негативного впливу такої ситуації на соціально-економічну сферу всіх регіонів.

Наслідки дезінтеграції Донецької та Луганської областей

Дезінтеграція господарського простору в межах Донецької і Луганської областей призводить до втрати економічного потенціалу Донбасу.

Довідково: сьогодні Україна контролює 70 % території обох областей. На іншій, непідконтрольній території площею 15,8 тис. км² до бойових дій проживало понад 3,8 млн осіб, а нині – не більше 3,2 млн. Зокрема, територія «ДНР» має площу 7,5 тис. км² (28 % Донецької області), на яких перед початком активних бойових дій проживало близько 2,3 млн осіб (53 % області), зараз – до 2 млн. Територія «ЛНР» становлять 8,3 тис. км² (31 % території Луганської області), на якій проживало понад 1,5 млн мешканців (68 % Луганської області) і менше 1,2 млн нині. Збитки від руйнування оцінюються в мільярди грн: на Донеччині знищено 396 компаній, на Луганщині – близько 200¹⁷.

¹⁶ Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році» / 7 вересня 2017 року [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/videos/poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-ukrayini-pr-430>

¹⁷ Крамар О. «Спецзона» України. Що ми втрачаємо на Донбасі. Тиждень, 12 вересня 2014 року [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/118905>

Існують значні проблеми у розвитку Донецької та Луганської областей, вони втрачають колишні позиції лідерів промислового розвитку. Про те, що наслідки воєнних дій змінили тенденції соціально-економічного розвитку регіонів Донецької та Луганської областей, можна судити як з аналізу показників розвитку цих регіонів у 2014-2017 рр., так і з послаблення або припинення коопераційних зв'язків між підприємствами, що знаходяться на підконтрольній і на непідконтрольній територіях. На сьогодні на території Донецької та Луганської областей маємо руйнування цілісного колись господарського комплексу, що проявляється у порушенні зв'язків між підприємствами підконтрольної та непідконтрольної території і має наступні аспекти.

1. На непідконтрольній території залишилась значна кількість підприємств, активи яких можна вважати втраченими для України, оскільки ці підприємства припинили поставки антрацитного вугілля на підконтрольну територію України.

На непідконтрольних територіях зараз виробляють 1,6 % ВВП (за прогнозами, 39 млрд грн у поточному 2017 р.). У Луганській області¹⁸ на підконтрольній українській владі території залишилась незначна частка таких галузей, як вугільна промисловість, виробництво будівельних матеріалів, харчова та легка промисловість. За даними Державної служби статистики України, станом на 1 листопада 2016 р. кількість активних промислових підприємств склала 723, з них: 49 – підприємства добувної промисловості, 597 – переробної промисловості.

Загалом, за даними Міненерговугілля, на непідконтрольній території Донецької та Луганської областей знаходиться 85 шахт всіх форм власності, що становить 57 % від їх загальної кількості по Україні. З них на 60 шахтах видобувалося енергетичне вугілля, у т.ч. майже 100 % антрациту¹⁹ (див. Додаток 2).

¹⁸ Моніторинг показників соціально-економічного розвитку Луганської області / Департамент економічного розвитку, торгівлі та туризму Луганської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс].-Режим доступу: http://www.loga.gov.ua/oda/about/depart/economy/se_state/monitoring

¹⁹ <http://www.niss.gov.ua/articles/1890/>

Підприємства, що опинилися на непідконтрольній території, мали міцні виробничі зв'язки з підприємствами на території України, з підприємствами РФ вони поки що не встановили зв'язків, а започаткування кооперації з підприємствами інших держав є проблематичним. Тому нині можна спостерігати тенденцію до все більшої дезінтеграції господарства Донецької і Луганської областей. У фінансовій сфері це проявляється у тому, що на непідконтрольній території розташовані підприємства, які були експортерами і не сплачували ПДВ (або ж отримували відшкодування по ПДВ). Такі підприємства сплачували податок на прибуток, плату за землю, ПДФО, внески до Пенсійного фонду. І якщо податок на прибуток сплачувався залежно від наявності цього прибутку, то плата за землю, ПДФО та Луганської областей знаходиться 85 шахт всіх форм власності, що становить 57 % від їх загальної кількості по Україні. З них на 60 шахтах видобувалося енергетичне вугілля, у т.ч. майже 100 % антрациту²⁰ (див. Додаток 2).

Підприємства, що опинилися на непідконтрольній території, мали міцні виробничі зв'язки з підприємствами на території України, з підприємствами РФ вони поки що не встановили зв'язків, а започаткування кооперації з підприємствами інших держав є внески до Пенсійного фонду сплачувалися постійно і тому припинення їх надходження означає суттєву втрату доходів Державного і місцевих бюджетів всієї Донецької і всієї Луганської областей.

2. Проблема руйнування зв'язків між підприємствами є не лише проблемою галузей Донецької та Луганської областей, а й усіх галузей і регіонів України.

Внаслідок руйнування зв'язків між підприємствами на території України та непідконтрольній діяльності важливих та іноді унікальних для виробничої сфери підприємств виникає загроза позбавлення України продукції, яка не має аналогів на контрольованій території. Варто наголосити на руйнуванні виробничих ланцюгів та невизначеному майбутньому

²⁰ <http://www.niss.gov.ua/articles/1890/>

зареєстрованих в Україні груп, що нині вже позбавлені частини активів (див. Додаток 3).

Відсутність постачальників всередині країни веде до зростання потреби у виході на зовнішні ринки, що веде до значного подорожчання продукції. Тим самим можуть бути послаблені виробничі та коопераційні зв'язки між підприємствами всередині країни, що також є чинником дезінтеграції господарського простору в межах все всієї країни. Вища ціна на закупівлю сировини на напівфабрикати призведе до підвищення ціни на металургійну продукцію як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, що може вплинути на її конкурентоспроможність.

3. Існують значні складності у формуванні нових виробничих зв'язків для підприємств. Пошук необхідної сировини для підприємств може бути тривалим, що вплине на роботу підприємств, особливо з безперервним робочим циклом.

Підприємства на території Донбасу завжди мали тісні коопераційні зв'язки з підприємствами з РФ. Вони послабились у I півріччі 2016 р. – обсяг експорту в РФ зменшився на 34,6 % порівняно із I півріччям 2015 року і склав 1527,8 млн дол.(9,2 % від загального обсягу); частка імпорту з РФ зменшилась на 42,4 % і становила 2137,0 млн дол. (15,3 %) (за даними Держстату України). Тим не менш, за результатами I півріччя 2017 р., спостерігається збільшення обсягів експорту та імпорту з РФ порівняно із I півріччям 2016 р.: обсяг експорту в РФ зріс на 26,4 % порівняно із I півріччям 2016 р. і склав 1934,5 млн дол. (9,4 % від загального обсягу), обсяг імпорту з РФ зріс на 41,5 % і склав 2985,4 млн дол.(13,2 %).

Очікуваний перерозподіл пріоритетів для підприємств у сфері зовнішньої торгівлі на користь країн ЄС, ринків Близького Сходу, Азії та ін. відбувається повільно внаслідок дії низки чинників – складнощі виходу на ринки ЄС, існування тривалих зв'язків із підприємствами РФ, що важко зруйнувати. РФ так і продовжує знаходитися на другому місці серед країн та їх груп за обсягами експорту та імпорту (після країн ЄС).

Є галузі, які майже повністю експортують товари до РФ: зокрема, у 2016 р. 99 % всіх чавунних труб, що експортуються, було продано в РФ, і 97 % всіх експортованих профілів з чорного металу – також до РФ. РФ є лідером за експортом і по групі «метали та вироби з них», аналогічною є і ситуація із імпортом.

Підприємства, що були забрані на непідконтрольній території, перебувають у стані нестабільності, часто простоюють і чекають на допомогу ззовні. Оскільки перспективи надходження допомоги ззовні неясні, підприємства залишаються без сировини та джерел постачання електроенергії, то варто очікувати на розкрадання основних фондів – будівель, обладнання та устаткування²¹. При подальшій реінтеграції таке становище підприємств стане перешкодою до швидкого відновлення виробничого потенціалу Донецької та Луганської областей, тому вже зараз необхідно вжити заходів щодо упередження руйнування виробництв.

Особливого значення питання відновлення зруйнованого господарства набуває у зв'язку з оголошеним у червні 2017 р. започаткуванням процесу реінтеграції нині непідконтрольної території сходу до України. Одним із шляхів реінтеграції територій Донбасу, запропонованих фахівцями Інституту суспільно-економічних досліджень, є проведення структурної адаптації старопромислових регіонів України до нових економічних і політичних реалій України (див. Додаток 4).

Загалом, відновлення цілісного господарського простору в межах самих Донецької та Луганської областей слід розглядати як необхідну умову реінтеграції нині непідконтрольних територій до всієї України, оскільки встановлення порушених господарських зв'язків на території Донбасу сприятиме стабілізації розвитку як регіонів Донбасу, так і інших регіонів.

²¹ Самаєва Ю. Сливаем / Дзеркало тижня, 17 березня 2017 року. [Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://gazeta.zn.ua/macrolevel/slivaem-.html>

Висновки

Перед регіональними господарськими комплексами з'являються нові перспективи розвитку, зумовлені впливом наступних чинників. По-перше, це продовження децентралізації влади та передачі доходних джерел бюджету на рівень громад. Цей чинник є важливим для впливу на соціально-економічне становище саме регіонів. Важливими для розвитку регіонів є санкції у зовнішній торгівлі. А по-друге, зміна конфігурації міжрегіональної взаємодії всередині країни та поява нових виробничо-збутових зв'язків регіонів на зовнішніх ринках. Внаслідок дії цього чинника з'являється необхідність поступової зміни структури виробництва в регіонах, що надає регіонам нові можливості у формуванні нішевих виробництв, зміні спеціалізації, упровадженні інноваційних технологій.

Кожен із цих чинників формує умови для існування та життєдіяльності регіонів у новій якості, що потребує відповідного регулювання регіонального розвитку з боку держави. Більшої ефективності регулюванню і загалом державній регіональній політиці могло б надати застосування комплексного підходу до розвитку територій. На думку фахівців, у регіональній політиці необхідно перейти від політики вирішення точкових проблем до політики комплексного розвитку територій, комплексного планування територій²². Тим самим можна досягти цілей забезпечення стабільного й ефективного розвитку регіонів.

Воєнні дії на сході України та анексія Криму ще раз посилили необхідність зміцнення міжрегіональної взаємодії за рахунок спільних міжрегіональних проектів (транспортних, екологічних, соціальних, гуманітарних, виробничих та ін.) у здійсненні заходів щодо відбудови зруйнованих територій. Поступово через такі механізми регіональна політика набуватиме нового сенсу – як політика активної участі регіонів у формуванні стратегії власного розвитку. Фахівці з питань децентралізації та регіональної

²² Нудельман В.І. Для чого потрібні генплани територій. 07 січня 2017 року // Українська правда [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2017/01/7/7131578/>

політики²³ серед завдань регіональної політики на майбутній період слушно наполягають на необхідності запровадження програм, які сприяють формуванню єдиного українського простору вже у 2017 р., визначивши пріоритетами міжрегіональне співробітництво та міжрегіональні проекти, що зміцнюють Україну..

Актуальності зараз набувають питання: окреслення соціально-економічних взаємовідносин з окремим районами Донецької та Луганської областей – транспортна логістика, перевезення товарів, вирішення соціальних проблем громадян України на цій території; та формування схем реінтеграції господарства цих територій до національної економіки. Зміни управління регіонами мають відбуватися паралельно зі змінами інституційного забезпечення державної регіональної політики, оновлення інструментів державної регіональної політики з метою надання гідної відповіді на виклики, що поставили воєнні дії перед регіонами України. Від дій органів влади у формуванні регіональної політики залежить, наскільки вона здатна дати відповідь на питання забезпечення національної безпеки та збереження цілісного господарського простору.

Рекомендації

Стратегічними напрямками регулювання розвитку регіонів у поточний період мають стати: недопущення поширення негативних наслідків припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей та убезпечення остаточного відторгнення нині непідконтрольної території Донецької та Луганської областей від інших частини цих областей і від всієї країни, а також формування шляхів до майбутньої реінтеграції цих територій та відновлення консолідованого господарського простору.

Із цією метою доцільно:

Кабінету Міністрів України спільно з установами НАН України:

²³ Ткачук А.Ф. Регіональна політика – два кроки шляху (грудневі тези) // Стратегія розвитку. -2017.-№1.-с.11-16 [Електронний ресурс].-Режим доступу: http://regionet.org.ua/ua/Vuyshov_z_dryky_pershuy_nomer_zhymaly_STRATEGIYA_ROZVUTKY_1340.html#page_title

- виконати оцінку наслідків припинення переміщення вантажів для регіонів України на основі математичних розрахунків і чіткої економічної моделі, розробленої науковими установами та прийнятої органами влади. Така модель має включати усі чинники, які впливають на економіку в результаті дії режиму припинення переміщення вантажів. Це має бути багатофакторна модель, яка б враховувала й ті затрати, які несе Україна на утримання непідконтрольних територій (постачання електроенергії, водопостачання, інших ресурсів, нарахування соціальних виплат), а також ті втрати, які вона може мати в результаті недоотримання податків;

- розробити довгострокову стратегію взаємодії всіх регіонів України на основі визначення нових можливості для міжрегіональної взаємодії Донецької та Луганської областей з іншими регіонами з метою недопущення зниження рівня життя громадян та руйнування господарського комплексу Донбасу. У цій стратегії:

- здійснити оцінку реальних прямих і непрямих втрат, а також потенційних втрат від залишення частини виробничого потенціалу на непідконтрольній території, провести розрахунок втрат саме для підприємств, розташованих на території Донецької та Луганської областей, із метою оцінки можливостей для заміщення товарів, побудови нових виробництв, торгівлі;

- обрахувати, які втрати можуть виникнути у підприємств на непідконтрольній території внаслідок того, що їх продукція не знайде ринків збуту;

- оцінити ризики від потенційного занепаду колишніх високорозвинених галузей та можливості створення на території Донецької та Луганської областей інших виробництв, появи нових сфер виробництва;

- провести розрахунки, у скільки обійдеться формування нових виробничих зв'язків для підприємств і за рахунок яких ресурсів доцільно проводити переорієнтацію виробництв – державних, приватних, кошти міжнародних фінансових організацій;

- чітко визначитися з намірами щодо підприємств, які нині перебувають на непідконтрольній території, і вживати заходів щодо упередження руйнування виробничого потенціалу на непідконтрольній території, його розкрадання та вивезення за межі України.

Міністерству економічного розвитку і торгівлі України спільно з Міністерством з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України:

- зменшити втрати від припинення переміщення вантажів за рахунок пільгового оподаткування для підприємств, що потрапили під дію законодавчого акту про припинення переміщення вантажів;

- надавати консультаційну допомогу у пошуку нових торговельних партнерів, зміни структури виробництва у регіонах, постачальників і каналів збуту продукції, застосування інноваційних технологій у виробництві, сприяння залученню нових інвесторів з метою забезпечення стабілізації розвитку всього регіону;

- доповнити проект Державної цільової програми «Відновлення та розбудови миру в східних регіонах України»²⁴ пільгами для інвесторів, які працюють на території Донецької та Луганської областей поблизу зони розмежування, зокрема для створення індустріальних парків для реалізації великих проектів у сферах відновлення систем життєзабезпечення, транспортної та виробничої інфраструктури;

Міністерству економічного розвитку і торгівлі України спільно з Міністерством з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України та Донецькою і Луганською обласними державними адміністраціями:

- здійснити прогноз внутрішнього ринку Донецької та Луганської областей і здійснити заходи щодо його наповнення, зокрема за рахунок

²⁴ Оголошено проведення громадських публічних обговорень проекту Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України / МінТОТВПОУ, 26 грудня 2016 року [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://mtot.gov.ua/uvaga-ogolosheno-provedennya-gromadskyyh-publichnyh-obgovoren-proektu-derzhavnoyi-tsilovoyi-programy-vidnovlennya-ta-rozbudovy-myr-u-shidnyh-regionah-ukrayiny/>

укладання прямих договорів поставок між органами влади та підприємствами, контрактів у рамках публічно-приватного партнерства;

- спрогнозувати експортні можливості економіки Донбасу та потребу в імпортній продукції, і при необхідності – надавати консультативну допомогу підприємствам у пошуку контрагентів на зовнішніх ринках.

На основі вказаних дій має бути чітко означена ідеологія реінтеграції території та відновлення єдиного економічного простору в межах Донецької та Луганської областей. З одного боку, має відбуватися поступова відбудова зруйнованого господарства, а з іншого, пошук можливостей для створення нових виробництв. У поєднанні цих двох складових лежить шлях до формування на території всієї Донецької та всієї Луганської областей випробувального простору для реалізації кроків як для відбудови зруйнованої території, так і для формування економічних стимулів для реінтеграції економіки областей.

О.В. Шевченко

Відділ регіональної політики,

Національний інститут стратегічних досліджень,

вересень 2017 р.

Додатки

Додаток 1

Соціально-економічне становище регіонів у першій половині 2016-2017 рр.

Соціально-економічний розвиток регіонів України (без АР Крим, міста Севастополя, тимчасово непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей) у першій половині 2017 р. порівняно з першою половиною 2016 р. характеризується покращеннями ситуації у сферах капітального інвестування, прямого іноземного інвестування, експорту товарів, оплати праці та ситуації з безробіттям, однак погіршенням показників промислового виробництва, сільськогосподарського виробництва, виконання будівельних робіт.

У сфері *капітального інвестування* – знизилась показники падіння обсягів капітальних інвестицій і збільшились показники зростання. Якщо у січні-червні 2016 р. найбільше зниження спостерігалось на рівні 10,8 % у м. Києві та 13,0 % у Закарпатській області, то у січні-червні 2017 р. – лише на 7,4 % у Київській області. У січні-червні 2016 р. найбільше зростання спостерігалось на рівні 5,9 % у Миколаївській області, а в січні-червні 2017 р. – вже 65,0 % у Запорізькій області. У січні-червні 2017 та 2016 рр. зростання обсягів капітальних інвестицій спостерігалось у 22 регіонах.

У сфері *прямого іноземного інвестування* станом на 01.07.2016 р. порівняно із 01.01.2016 р. падіння спостерігалось у 7 регіонах, у тому числі у таких промислово розвинених, як Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, а також у Рівненській, Херсонській та Черкаській областях. Найвищі рівні зростання спостерігались у Харківській області – на 6,1 % та м. Києві – на 11,7 %. Станом на 01.07.2017 р. відносно 01.01.2017 р. лише Тернопільська область демонструвала падіння показників обсягу іноземних інвестицій, в інших регіонах спостерігалось зростання. Однак показники

зростання дещо зменшились: найвищі рівні зростання спостерігались у Дніпропетровській області (на 11,0 %) та м. Києві (на 2,9 %).

Значно покращилась ситуація у сфері *експорту товарів* – збільшилась кількість регіонів із позитивною динамікою цього показника. У січні-грудні 2016 р. зростання показника відбувалося лише у 13 регіонах, натомість у січні-червні 2017 р. – вже у 24-х. Знизилась показники падіння обсягів експорту – найнижчий індекс у січні-грудні 2016 року складав 78,2 % у Запорізькій області, а в січні-червні 2017 року – 49,5 % у Луганській. Однак знизилась і показники зростання обсягів експорту: 169,0 % (Луганська область) у січні-червні 2016 року та 153,0 % (Хмельницька область) у січні-червні 2017 р. Як видно, для окремих регіонів тенденції змінилися: зокрема, Луганська область після періоду значного зростання (на 69,0 %) демонструє таке саме значне падіння (на 50,5 %). У 2016 та у січні-червні 2017 рр. позитивне сальдо по експортно-імпортним операціям спостерігається у 18 регіонах.

На ринку праці в усіх регіонах у січні-червні 2017 р. спостерігається зростання рівня *реальної заробітної плати*, причому зростання відбувалося вищими темпами відносно попереднього часового періоду. У січні-червні 2016 р. порівняно із січнем-червнем 2015 р. індекси зростання реальної заробітної плати коливалися від 100,7 % у Дніпропетровській та Донецькій областях до 112,2 % у Київській області та 133,0 % у м. Києві. А вже у січні-червні 2017 р. порівняно із січнем-червнем 2016 р. індекси зростання коливалися від 110,0 % у Донецькій області до 131,1 % у Закарпатській області. Спостерігається і зростання рівнів *середньомісячної заробітної плати*, причому зростання так само відбувалось вищими темпами. Якщо у січні-червні 2016 р. порівняно із січнем-червнем 2015 р. індекси зростання коливались від 17 % у Дніпропетровській області до 39 % у Луганській, то у січні-червні 2017 р. порівняно із січнем-червнем 2016 р. – вже від 126 % у Донецькій області до 151 % у Тернопільській.

Спостерігається також покращення показників рівня безробіття: у січні-березні 2016 р. найнижчі рівні безробіття (відносно економічно активного населення працездатного віку) були 1,2 % (у м. Києві) та 1,6 % (в Одеській області), а в січні-березні 2017 р. – 0,9 % (у м. Києві) та 1,2 % (у Закарпатській області). Найвищі рівні безробіття становили у січні-березні 2016 р. – 5,4 % (у Кіровоградській області), а в січні-березні 2017 р. – 4,6 % (у Кіровоградській області). Тобто, знизилась показники як найменшого, так і найвищого рівнів безробіття по регіонах. Слід відмітити, що і середній рівень безробіття знизився від 2,9 % у січні-березні 2016 р. до 2,5 % у січні-березні 2017 р. Такі тенденції свідчать про покращення ситуації на ринку праці.

Сучасний стан промислового виробництва, сільськогосподарського виробництва, виконання будівельних робіт поки що не демонструють значного покращення показників.

У сфері *промислового виробництва* продовжується кризова ситуація. Зокрема, збільшилась глибина падіння показника. Якщо у січні-липні 2016 р. найнижчий індекс складав 89,9 % (у Сумській області), то у січні-липні 2017 року він складав уже 76,0 % (у Луганській області). Зменшились і показники зростання: у січні-липні 2016 р. найвищий індекс становив 175,0 % (у Луганській області), натомість у січні-липні 2017 р. найвищий індекс становив лише 118,0 % (в Одеській області). Загалом у січні-липні 2016 р. спостерігався приріст промислового виробництва у 19 регіонах, а в 2017 р.-вже тільки у 16. При цьому для окремих регіонів тенденція різко змінилась: зокрема, Луганська область після періоду значного зростання на 75,0 % у січні-липні 2016 р., демонструє таке саме значне падіння на 24,0 % у січні-липні 2017 р.; Донецька –індекс знизився з 105, до 88,3 %.

У сфері *сільськогосподарського виробництва* у січні-липні 2017 р. ситуація погіршилась порівняно із січнем-липнем 2016 р. Зокрема, з 14 до 9 скоротилась кількість регіонів, у яких спостерігається збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва. Поглибилось і падіння показника:

у січні-липні 2016 р. найнижчий індекс становив 93,0 % (Миколаївська область), а в січні-липні 2017 р. – вже 79,2 % (Тернопільська область). Незначною мірою збільшився рівень зростання обсягів сільськогосподарського виробництва: 108,5 % (Одеська область) у січні-липні 2016 р/ та 109,9 % у січні-липні 2017 р/ у (Херсонська область).

Продовжує залишатися кризовою ситуація у *сфері будівництва*. Незважаючи на збільшення кількості регіонів, у який спостерігається зростання показника обсягів будівельних робіт – з 17 у січні-липні 2016 р. до 22 у січні-липні 2017 р., поглибилось падіння цього показника. Якщо у січні-липні 2016 р. найнижчий індекс становив 83,6 % (Рівненська область), то у січні-липні 2017 р. – вже 78,7 % (Луганська область). Дещо уповільнились і темпи зростання обсягів виконаних будівельних робіт: у січні-липні 2016 р. найвищий індекс складав 183,0 % у Луганській області, а в січні-липні 2017 р. – лише 179,6 % (Кіровоградська область). Луганська область, так само, як й у сфері експорту товарів та промислового виробництва, після періоду зростання (на 83,0 %) демонструє падіння (на 21,3 %) показника обсягів будівельних робіт.

Додаток 2

Оцінка змін в діяльності підприємств поблизу лінії зіткнення у межах Донецької та Луганської областей

Області здійснювали вагомий внесок у промислове виробництво (24 % промислового виробництва країни до бойових дій) та експорту товарів (23,2 %). Більшу частину промислового виробництва забезпечувала Донецька область – 17,5 % промислової продукції, і також 17,9 % товарного експорту, однак значну частину цих обсягів формували підприємства, що містяться на контрольованих територіях. Зокрема, у Маріуполі вироблялося 31-36 % усієї промислової продукції Донеччини (у м. Донецьку – до 15 %). На двох потужних комбінатах міста Маріуполя (Маріупольський металургійний

комбінат і Азовсталь) до бойових дій випускалося понад 70 % продукції чорної металургії області, частка якої в експорті області становила 62,6 %. На підконтрольній території залишаються перспективні родовища сланцевого газу (Юзівська площа), і понад 50 % донецького вугілля видобувається на шахтах контрольованої території, причому вони є набагато рентабельнішими, ніж шахти на нині непідвладній території.

На території Луганської області під контролем центральної влади перебувають північні райони, на яких розташований Лисичанський нафтопереробний завод, найбільший в області виробник електроенергії – Луганська ТЕС (м. Щастя) і виробляється більша частина сільськогосподарської продукції та хімічної продукції. На нині неконтрольованій території залишається більша частина машинобудівного виробництва, що до бойових дій забезпечувало 22,1 % експорту області. А нині цим підприємствам важко знайти ринки збуту, і Алчевський металургійний комбінат – єдиний виробник чавуну і сталі на цій території, що складав 46,5 % експорту області, який до того ж законсервував виробництво ще у 2014 р. Внаслідок руйнування було зупинено Стахановський феросплавний завод, припинили видобуток вугілля на державних шахтах об'єднань «Луганськвугілля», «Донбасантрацит», «Первомайськвугілля» та інші промислові підприємства. Варто зазначити, що області втратили і в ринках збуту: якщо у Донецькій області основна частина видобутого вугілля йшла на власні потреби, то у Луганській – вивозилась за межі області.

На нині непідконтрольній території у сфері сільськогосподарського виробництва залишилось від 10 до 30 % виробництва зернових, м'яса, молока, картоплі, овочів, яєць, насіння соняшнику. Це говорить про значну залежність областей від імпорту продовольства²⁵.

Із дев'яти вугледобувних підприємств Луганської області сім залишилось на непідконтрольній території, де обсяги видобування вугілля

²⁵ Крамар О. «Спецзона» України. Що ми втрачаємо на Донбасі. Тиждень, 12 вересня 2014 року [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/118905>

складали 96 % від загального обсягу по області. Тільки чотири шахти «Лисичанськвугілля» і чотири з семи шахт «Первомайськвугілля» працюють на підконтрольній території, однак не на повну потужність. Крім того, загострилась проблема відносин органів влади із підприємцями. Підприємства Донбасу намагаються вижити за рахунок відновлення зруйнованого господарства, започаткування його роботи. Більшість підприємств виплачує заробітну плату і сплачує податки. Однак підприємства потерпають від нескінчених податкових перевірок, штрафів, зруйнованої інфраструктури та високих цін на електроенергію, до яких додаються економічні чинники – відсутність доступу до сировини і ринків збуту²⁶.

Додаток 3

Інформація про порушення виробничо-збутових зв'язків між виробниками Донецької та Луганської областей

Холдинг «ДТЕК» заявив про втрату контролю над шахтою «Комсомолець Донбасу», «Моспинським УПП», «ПЕС-Енерговугілля», «Востокенерго», «Донецькобленерго», «Техремпоставкою», «Свердловантрацитом», «Ровенькиантрацитом», «Електроналадкою», «ДТЕК Сервісом». Через відсутність залізорудної сировини зупинив роботу ДМЗ, який входить у групу «Донецьксталь». Повністю припинили свою виробничу діяльність Алчевський металургійний комбінат, Алчевський коксохімічний завод і ПАТ «Екоенергія», що були ключовими виробничими активами групи «Індустріальний Союз Донбасу». Холдинг «Метінвест» припинив роботу Єнакієвського металургійного заводу, «Краснодонвугілля» і йдеться навіть про зупинку Авдіївського коксохіму, який споживає електроенергію Зуївської ТЕС, що знаходиться на непідконтрольній території. Це може

²⁶ Непряхина Н. Бизнес в АТО: как предприятия выживают в условиях войны / РБК-Украина, 30 вересня 2015 року [Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://daily.rbc.ua/rus/show/biznes-ato-predpriyatiya-vyzhivayut-usloviyah-1443551939.html>

призвести до дефіциту коксу і загрожує закриттям Дніпровського і Маріупольського металургійного комбінатів.

Остаточо втрачено Харцизький трубний завод, виробничі потужності якого дозволяють випускати до 1,6 млн т труб на рік, а його продукція використовується при будівництві газопроводів, і «Комсомольське рудоуправління», яке виробляє 40 % всіх флюсових вапняків у країні.

Дніпровський металургійний комбінат знаходиться фактично на грані зупинки виробництва, оскільки він безпосередньо залежить від поставок металургійного коксу з Алчевську. Ситуація на металургійному ринку буде ускладнюватися з кожним днем і звідси виникнуть усі супутні проблеми – за оцінками, скорочення загрожує 45 тис. працівникам галузі, з яких 20 працюють саме на непідконтрольній території. За оцінками Укрметалургпрому, до непрямих втрат слід віднести зниження обсягу залізничних перевезень на 7 млн тон за рік, що приблизно дорівнює 8 млн грн втрат і зниження перевалки металопродукції в портах України мінімум на 3,5 млн тон.

Додаток 4

Пропозиції експертів щодо проведення структурної адаптації старопромислових регіонів України у нових економічних і політичних реаліях України²⁷

Нову, вимушену конфігурацію ресурсів (матеріальних, природних, людських, соціальних), яка сформувалася на підконтрольній українській владі території, варто розглядати як потенціал для структурної трансформації економіки регіонів, стимул переформатування територіального простору, формування нових центрів регіонального розвитку та переходу до

²⁷ Донбас: у пошуку нової якості розвитку / Нова регіональна політика для нової України: Аналітична доповідь (скорочена версія). Серія «Економічний прагматизм». ред. Я.А. Жаліло)-К., Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017. - 36с. -С. -17-21. <http://iser.org.ua/uploads/files/Reg%20politic%204%20ukr%20na%20sait.pdf>

інклюзивної моделі розвитку регіонів. Реінтеграція виробничих ланцюгів у рамках існуючих фінансово-промислових груп оптимізувала конкурентні переваги, проте наражалася на ризики, пов'язані з функціонуванням частини підприємств у неправовому полі невизнаних республік. Формування альтернативних ресурсно-технологічних ланцюгів потребуватиме горизонтальної співпраці між різними бізнес-групами, що стане можливим лише за наявності прозорих ринків їх базової продукції. Для організації міжсекторальної та міжрегіональної взаємодії має бути утворено спеціалізований План відновлення економіки Донецької та Луганської областей, постраждалих від бойових дій, який повинен забезпечити стабілізацію соціально-економічної ситуації та відновлення стабільної роботи промислових підприємств базових галузей економіки Донецької та Луганської областей в нових економічних та політичних умовах. Проте кардинальне вирішення проблем, які лежать в основі дестабілізації ситуації в регіоні, потребуватиме нової довгострокової регіональної політики щодо Донецької та Луганської областей, яка, виходячи з європейської практики, повинна сприяти формуванню потенціалу адаптації старопромислових регіонів на основі оптимального використання змін зовнішнього середовища як факторів досягнення економічного зростання на новій структурній основі. У ширшому часовому вимірі необхідною є розробка на урядовому рівні із залученням представників громадськості та бізнесу, регіональних експертних спільнот Стратегії структурної адаптації старопромислових регіонів України, спрямованої на структурну модернізацію їхніх економік: підвищення конкурентоспроможності базових, збільшення частки альтернативних галузей, реконструкцію логістики, реструктуризацію зайнятості та створення нових робочих місць, екологічну реабілітацію регіонів тощо. Результатом реалізації Стратегії має бути подолання суперечностей розвитку не лише Донбасу, а й інших областей України, які мають ознаки старопромислових.